

mondatípusnak mégiscsak vannak magyar változatai. A típusbokorhoz tartozik az AaTh980A. *A fél takaró*; AaTh980B. *Az öreg ember és a vályú*; AaTh 980C. *A hajánál fogva húzott apa*. Ezekben a magyar típusváltozatokban nem az öregek megöléséről, illetve ennek a szokásnak a megszüntetéséről van szó, hanem az öreg emberek iránti kegyetlen magatartásról; és minden változatban arról, hogy a fiú vagy a család rádöbben cselekedetének gyalázatos voltára, és az apát újra illő tiszteletben részesíti. Mivel e változatok többségét Torontálvásárhelytől nem is olyan távol jegyezték fel (Szeged környéke, Egyházaskér), továbbá a Torontálvásárhelyiek őseit Hódmezővásárhelyről telepítették a Dél-Bánságba a XVIII. század végén, vélhető, hogy a délvidéki változat ugyanabból a régióból ered, mint a típusbokor reprezentánsai. Hogy a Szeged–Hódmezővásárhely–Egyházaskér régióban a délvidéki szöveg (AaTh 981) változata nem ismeretes, az nyilván a gyűjtés kései voltával vagy hiányosságával magyarázható. Feltételezhető tehát, hogy a Gyűlvészi Katalin által elmondott szöveg nem délszláv közvetítéssel került a torontálvásárhelyi magyarok folklórájába, hanem az adatközlő még az anyjától hallotta, akinek a felmenői hódmezővásárhelyiek voltak.

A már említett „zsúpfedeles” változathoz társított hiedelem-párhuzamok gördítették tovább a kutatást. Egy magyarórdi szövegváltozat az új esztendő első napjának éjszakájához kötődik, amikor a hiedelem szerint megszólalnak az állatok, „akik”-nek a beszélgetését meghallván az éhező emberek megtudják, hogy a szalmában még rejtőzködnek búzaszemek. Elképzelhető tehát, hogy az (AaTh981) típus hanyatlásával került a történet alacsonyabb szintre, az „állatok beszéde” világába.

Hogy a zsúptetőben, a gondos cséplés ellenére, maradhattak gabonaszemek, egy szerelmi jósló eljárás adatai is utalnak. Ez utal egyébként az érintett kérdéskör felettebb ös-zetett voltára, és egyben arra, hogy a népi kultúra és benne a népköltészet nemzeti és nemzetközi összefüggéseinek kutatása még sok meglepetést tartogathat a kutatók számára. A felvidéki hiedelem szerint, ha az eladósorba lévő lányok fonó után guzsalyukkal megvergették a zsúptetőt, a kőtenyűkbe hullott magvakból jövődöbelijükre jósoltak.

A téma nyilvános bemutatása után – ha jókora vargabetűvel is – de visszajutott a szerző Magyarórdra, ahol is Horváth István örökített meg egy magyar változatot, az „öregek megölése” motívumot tartalmazó Alsó-Fehér megyei (Erdély) variánst. 1981-ben Dobos Ilona egy széki (Erdély) adatközlőtől jegyezte le egy harmadik magyar változatot.

Végezetül a három változat alapján el lehet gondolkodni azon, hogy a vizsgált (AaTh 981) nemzetközi szövegtípus a mese, a monda vagy a példázat kategóriájába sorolható-e. Jung Károly az eredetmagyarázó mondák körében keresi a szöveg helyét. Úgy véli, hogy az öregek megölése kérdéskörének etnológiai és folklorisztikai szempontból több figyelmet kellene szentelnie a magyar néprajztudomány egészének. Miként az itt elemzett mondatípus példázhatja, nem teljesen kilátástalan a kutatást tovább folytatni.

Cholnoky Olga

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár szláv anyaga

Szőke Lajos: Slavica az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban. – Szőke, Lajos: Slavica in the Archdiocesan Library of Eger. Eger, Molnár és Társa „2001” Nyomda és Kiadó Kft., 2001. 115 p.

Szőke Lajos, az egri Esterházy Károly Főiskola docense a Főegyházmegyei Könyvtár gazdag szláv anyagát az első világháború végéig tárgyalja a történelmi Magyarország keretei között, így számos magyarországi kisebbség művelődéstörténete szempontjából el-

sőrendű fontosságú anyagot mutat be. Könyvének újdonsága az, hogy a szláv anyagot nyelvenként, illetve nyelvváltozatokként vizsgálja.

A könyv nagyobb részét (50–112. p.) a bibliográfia és az annak használatát megkönnyítő mutatók teszik ki. A bevezető tanulmány a címben jelzett magyar (5–18. p.) és angol (19–33. p.) nyelven kívül orosz nyelven is olvasható (34–47. p.); a három nyelvi változat közös szakirodalmi jegyzéke (48–49. p.) egészen friss, 2000-ben megjelent művekre is hivatkozik.

Amint a szerző is utal rá, a könyvtár viszonylag gazdag szláv nyelvű gyűjteménye a főegyházmege földrajzi helyzetéből, híveinek nemzetiségi összetételéből következett, később a papnevelő intézet igényeiből is adódott. Az egyházmege északi részén igen sok volt a szlovák ajkú hívő, akik a klérusban is jelentős arányban voltak képviselve. A szlovákok irodalmi nyelve sokáig a cseh volt, ezzel magyarázható a sok, többnyire XVIII. századi cseh kiadvány jelenléte. Érdekes, hogy a cseh nyelvet ekkor magában Csehországban háttérbe szorította már a német, a szlovák nyelvterületen azonban továbbra is komoly presztízse volt. A bibliográfia „Bohemica” fejezete (50–56. p.) 41 tételt tartalmaz. Míg az evangélikus szlovákok jobban ragaszkodtak a cseh biblikus nyelvhez, a katolikus szlovákok körében hamar megindult a cseh nyelv elszlovákosítása. A XVIII. század második felében a nyugat-szlovák nyelvjárás alapján indult meg a szlovák irodalmi nyelv fejlődése, amely aztán a XIX. században a közép-szlovák nyelvjárás alapján folytatódott. E bonyolult folyamatot, a szlovák nyelv fokozatos emancipálódását jól illusztrálják a könyvtár anyagában megtalálható nagyszombati, majd egri kiadványok, amelyek a bibliográfia 87 tételt számláló „Bohemica–Slovaca” fejezetében (56–71. p.) kaptak helyet. A horvát könyvek jelenlétét a könyvtárban a jezsuitákon, a ferenceseken és a dominikánusokon keresztül érvényesülő horvát szellemi hatás, az Esterházyak horvátországi kapcsolatai, a papi szeminárium horvát származású diákjai magyarázhatják („Croatia”, 71–74. p., 20 tétel). A 11 tételből álló lengyel anyag többnyelvű szótárakat, történelmi és jogi munkákat tartalmaz, s csak kisebb részben egyházi műveket („Polonica”, 74–76. p.). A szlovént („Slovenica”) és a felsősorbot („Sorabica”) egy-egy XIX. század végi Újszövetség-fordítás képviseli (88. p.).

Az 59 cirill betűs kiadvány a „Cyrillica” összefoglaló fejezetben található (76–87. p.). E jelentős gyűjtemény azzal magyarázható, hogy a XVIII. század végén és a XIX. század elején Egerben folyt a ruszin (kárpátaljai és bácskai) görög katolikus papképzés. Ennek megfelelően a legtöbb cirill betűs könyv különböző szerkesztésű egyházi szláv nyelvű szertartáskönyv. Ezek között vannak eredeti moszkvai orosz szerkesztésű könyvek, ukrán területen, de Moszkva által cenzúrázva megjelent könyvek, ukrán szerkesztésű egyházi szláv nyelvű könyvek. Ez utóbbiak között – a bibliográfiában „Slavica Ecclesiastica, Red. Ruthenica” alfejezetben – zömmel lemergi kiadványok találhatók, de ide soroltattott az 1695-ben Supraślban kiadott liturgikon (*Služebnik*) is (80. p.; vö. a Larisza Scsavinszkaja könyvről írt e számban megjelent ismertetésünket). Az ukrán szerkesztésű könyveket azonban az orosz szerkesztésűek szorítják ki nem kis részben a bécsi centralizálási törekvések következtében.

Orosz (nem egyházi szláv) nyelvű könyv kevés van a gyűjteményben, művelődéstörténeti jelentősége miatt Weissmann Szentpéterváron 1731-ben kiadott német–latin–orosz szótára érdemel említést, főleg a függelékében közölt Adodurov-féle orosz nyelvtan miatt.

Van a könyvtárban néhány glagolita betűs könyv is, ezeket Rómában adták ki a horvátok számára. Közülük a két XVIII. századi orosz szerkesztésű egyházi szláv, egy XVII. századi pedig horvát nyelvű.

Összefoglalásában a szerző megállapítja, hogy a XVI–XIX. századi szláv könyvállományát tekintve az Egri Főegyházmegei Könyvtár az ország egyik legértékesebb gyűj-

teménye. A könyvek felhasználási köre is ismert, és jól szemlélteti a katolikus klérusnak azt a törekvését, hogy a nem magyar hívek számára is biztosítsa az anyanyelvi hitéletet.

Szőke Lajos munkája a hazai szlavisztika fontos eredménye, ugyanakkor különféle szláv nemzetiségeink művelődéstörténete, valamint a magyar–szláv kulturális érintkezések története számára is jól használható forrásmunka. Öröndetes, hogy angol és orosz nyelven is hozzáférhetővé teszi a könyvtár anyagát a külföldi kutatók számára, így várható, hogy a könyvtár az eddigieknél is jobban bekerül a nemzetközi tudományos vérkeringésbe.

Zoltán András